

บทที่ ๔

วิเคราะห์ลักษณะการบรรลุธรรมของอุบาสกผู้ได้รับเอตทัคคะ

การบรรลุธรรมเป็นอริยบุคคล

คำว่า บรรลุธรรม ในภาษาบาลีใช้คำว่า ญาณทัสสนะ เป็นคำสมาสระหว่าง คำว่า ญาณ ที่มีความหมายว่า ความรู้ และคำว่า ทัสสนะ ที่มีความหมายว่า การเห็น เมื่อนำมาสมาสเข้าด้วยกัน จึงสำเร็จรูปเป็น ญาณทัสสนะ มีความหมายว่า การเห็นด้วยญาณคือความรู้

การบรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลระดับต้นๆในสมัยพุทธกาลนั้นเป็นเรื่องที่ไม่ยากนักเพราะ พระพุทธเจ้าตรัสสอนอริยสัจ๔อย่างตรงประเด็นจึงทำให้คนส่วนใหญ่ที่ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า จนจบสามารถเข้าใจและเริ่มมีความรู้ในอริยสัจ๔หรือมีดวงตาเห็นธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนหรือ มีความรู้ทางธรรมขั้นพระโสดาบันโดยทั่วกันหรือสูงกว่านั้น

การศึกษาเล่าเรียนทางโลกในยุคปัจจุบันนี้มีเนื้อหามากมายจึงต้องใช้เวลาและความจำมาก อีกทั้งยังต้องศึกษากันตลอดชีวิต

ส่วนการศึกษาอริยสัจ๔ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัตินั้นมีเนื้อหาเพียงกำมือเดียวดังจะเห็นได้ว่าการบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลในสมัยพุทธกาลนั้นใช้เวลาในการศึกษาและฝึกปฏิบัติธรรม น้อยมาก เหตุปัจจัยสำคัญในการสนับสนุนให้บรรลุธรรมก็คือท่านเหล่านั้นตั้งความปรารถนาไว้ใน อดีตชาติสร้างสมบารมีมาก่อนแล้ว

เหตุที่คนในสมัยพุทธกาลบรรลุธรรมได้โดยง่ายหลังจากการฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าก็ เพราะพระองค์ตรัสสอนอริยสัจ๔ได้ตรงประเด็นและคนในสมัยพุทธกาลมีข้อมูลด้านกิเลสในความจำ ไม่มากนักจึงสามารถควบคุมความคิดและการกระทำต่างๆให้เป็นไปตามโอวาทปาฏิโมกข์ได้ง่าย กว่าคนในยุคปัจจุบัน

คนในยุคปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่มักจะเรียนรู้พระพุทธศาสนาไม่ค่อยตรงประเด็นและมีข้อมูล ด้านกิเลสในความจำเป็นจำนวนมากเพราะในชีวิตประจำวันมีการรับรู้และจดจำข้อมูลด้านกิเลสใน รูปแบบต่างๆที่มีความรุนแรงเป็นประจำจึงบรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลได้ยากขึ้น

ในส่วนของอุบาสกผู้ที่ได้ชื่อว่าอยู่ใกล้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์นั้น ในครั้งพุทธกาล นั้นมีอยู่มากมายหลายท่านที่มีอุปนิสัยขั้นบรรลุธรรมเป็นอริยบุคคล ดังเช่น

๔.๑ การบรรลุลหกรรมของอนาถบิณฑิกอุบาสก

ท่านอนาถบิณฑิกะเศรษฐี หรือ (นามเดิมสุทัตตะ) ในสมัยพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า พระนามว่า ปทุมมุตระพุทธเจ้าท่านอนาถะเกิดเป็นบุตรของผู้มีสกุลในเมืองหงสาวดีวันหนึ่งท่านได้ ฟังธรรมจากพระศาสดาและได้สถาปนาอุบาสกท่านหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะผู้เป็นเลิศกว่า อุบาสกทั้งหลาย ด้านการถวายทานเป็นเหตุให้ท่านอยากเป็นอย่างนั้นบ้างท่านจึงเร่งสั่งสมบุญกุศล อย่างยิ่งยวดแต่การปรารถนาเป็นเอตทัคคะในส่วนนี้จะไม่ขอกล่าวถึง (เพราะกล่าวไว้ที่ประวัติแล้ว) จะขอกล่าวเฉพาะผลของการที่ท่านเศรษฐีได้บรรลุลหกรรมผล

ลักษณะการบรรลุลหกรรมของท่าน อนาถบิณฑิกะ นั้นท่านได้บรรลุโสดาปัตติผลและการ บรรลุลหกรรมในพระพุทธานุศาสนานั้นมีอยู่ ๔ ระดับขั้นดังนี้

๑. ระดับพระโสดาบันผู้เข้าถึงกระแส ท่านผู้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว
๒. ระดับพระสทาคามี ผู้กลับมาอีกครั้งเดียว ท่านผู้บรรลุสทาคามีผลแล้ว
๓. ระดับพระอนาคามี ผู้ไม่เวียนกลับมาอีก ท่านผู้บรรลุอนาคามีผลแล้ว
๔. ระดับพระอรหันต์ ผู้ควร (ควรรับทักษิณาทาน ควรบูชา ควรให้การต้อนรับ ควรแก่การอัญชลี) ผู้ที่กำจัดแห่งสงสารแล้ว ผู้บรรลุอรหัตผลแล้ว^๑

อนาถบิณฑิกะบรรลุโสดาปัตติผลการบรรลุลหกรรมผลของท่านนั้นสถานที่แตกต่างจากท่าน อื่นทั้งหมดและเวลาขณะบรรลุลหกรรมก็แตกต่างดังจะขอกล่าวดังต่อไปนี้ อนาถบิณฑิกะเศรษฐี บำเพ็ญบุญให้ทานมาโดยตลอดเพราะการให้ทานนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งในบุญกิริยาวัตถุท่านให้ทานแก่นักบวชคนยากคนจนแม้พระพุทธานุศาสนายังไม่กำเนิดขึ้นก็ตาม ท่านทำการค้าขายต่างเมืองและ รู้ข่าวจากสหายเศรษฐีว่าพระพุทเจ้าอุบัติขึ้นแล้วเมื่อท่านได้ยินคำว่าพระพุทเจ้าคำนี้ทำให้ท่าน เกิดปิติยินดีเป็นอย่างยิ่งเศรษฐีเมื่อทราบข่าวว่าพระพุทเจ้าเกิดขึ้นแล้วในโลกก็ประกาศลั่นว่าจ้าว พุทโธ,พุทโธ นี่หาฟังยากยิ่งในโลก อนาถบิณฑิกะเศรษฐีด้วยอาการที่อยากจะเข้าเฝ้าพระพุทเจ้า อย่างยิ่งจึงได้ถามสหายถึงที่ประทับของพระพุทของค์อยากจะเข้าไปเฝ้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในตอนนี้ เศรษฐีสหายทัตทานขอเป็นพวนี้เข้าพระพุทเจ้าจะมารับบิณฑบาตในบ้าน อนาถบิณฑิกะเศรษฐี ในวันนั้นทั้งวันท่านไม่คิดถึงเกวียนบรรทุกสินค้า ๕๐๐ เล่ม และบริวารเลข ท่านขึ้นไปอยู่บน ปราสาท ๗ ชั้น ของสหายท่านในคืนนั้นท่านตื่นมาสามครั้งอยากให้อสงจะได้ ไปเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรมจนสว่างเวลาปฐมยามมัชฌิมยามจนถึงปัจฉิมยามก็ลง จากปราสาทประตูปราสาทมี ๗ ชั้นเปิดออกท่านเศรษฐีเดินออกเฝ้าประตูเมืองให้ ตอนที่ท่าน

^๑พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . ๒๕๓๘) หน้า ๘๕-๘๐.

อยู่บนปราสาทนั้นเหมือนว่าท่านจะรู้ว่ามันสว่างแล้วเพราะได้ยินเสียงจึงลงมาแต่เมื่อออกประตูแล้วกลับมืดสนิท ณ ที่นี้ความกลัวได้บังเกิดกับท่านเพราะว่าทางที่จะไปสี่ตะวันเป็นป่าช้าผีดิบไม่มีคนไปที่นั่นกันท่านสะดุ้งหวาดกลัวต่อความมืดมิดนั้นชนลูกทั้งสี่พวงกายคิดจะกลับจากที่นั่นในขณะนั้นสีกะยักย์ได้มาป่าวประกาศกับท่านว่า ท่านจงได้ก้าวต่อไปการก้าวเท้าของท่านไปข้างหน้ายังประโยชน์มหาศาลให้เกิดขึ้นการก้าวไปข้างหน้าประเสริฐที่สุด

ข้อนี้ผู้ศึกษาของแสดงความเห็นว่าขณะความมืดปรากฏแล้วและท่านจะถอยกลับนั้นข้อนี้สันนิษฐานว่าด้วยความตกใจสะดุ้งหวาดกลัวความมืดมิดที่ปรกคลุมบรรยากาศตอนนี้เปล่าเปลี่ยวมากท่านคิดจะกลับแต่ท่านคงได้สติหรือเพราะบุญบารมีของท่านที่บำเพ็ญมาเป็นกำลังใจให้แก่ท่านและเกิดในจิตของเราหรืออาจเป็นพลังเป็นปิติเกิดขึ้นก็ได้เป็นอุปาทานเหมือนมีคนมาประกาศให้ได้ยินเหมือนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตอนที่บำเพ็ญทุกกรกิริยาที่มีผู้มาคิดพิณสามสายยกเป็นบุคคลาธิษฐานแต่ความจริงก็เกิดจากจิตใจจากปัญญาความคตินั้นเอง ท่านอนาถบิณฑิกะตอนนี้นี้แต่ก็ได้นึกถึงพระพุทธเจ้าที่ตนเลื่อมใสอยากเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์และอีกประเด็นท่านคิดว่าเสียงที่แว่วมานั้นก็คิดว่ามีคนตามมาด้วยก็เลยเลิกกลัวและเกิดกำลังใจก้าวไปข้างหน้าด้วยอาศัยแรงแห่งศรัทธาที่มีต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นอย่างเปี่ยมล้น จึงทำให้ความมืดหายไปความกลัวหายไปหมดความสะดุ้งความหวาดกลัวระงับไปจึงเดินทางไปข้างหน้าท่ามกลางซากศพในสภาพต่างๆ ทางเดินไปหาที่พระพุทธเจ้าประทับนั้นวังเวมมาก น่าสะพรึงกลัวสุนัขป่าสุนัขจิ้งจอกพากันเห่าหอนเสียงเดื่อนนั้นเกิดขึ้นกับท่านถึงสามครั้งจนบรรลุถึงป่าสี่ตะวัน^๒

เวลาใกล้รุ่งพระพุทธเจ้าเสด็จออกจากที่จงกลมประทับนั่งรอที่อาสนะที่มีผู้จัดถวายให้ออนาถบิณฑิกะเดินไปคิดไปท่านคิดว่าพวกเดียรฉัตรทั้งหลายพากันกล่าวว่าท่านเป็นพระพุทธเจ้าได้อย่างไรเพราะชื่อของท่านอนาถบิณฑิกะเศรษฐีนั้นมหาชนตั้งให้แต่ชื่อจริงที่มารดาตั้งให้นั้นไม่มีใครรู้หากท่านเป็นพระพุทธเจ้าก็จะเรียกชื่อที่มารดาตั้งให้และด้วยพุทธานุภาพของพระพุทธเจ้าและเจโตปริยญาณของพระพุทธองค์ทำให้ทรงทราบความคิดของท่านจึงได้ตรัสเรียกว่ามาที่นี้เกิดสุทตตะท่านอนาถบิณฑิกะอุปาสกมีความยินดีเบิกบานเป็นอย่างมากตอนนี้เหมือนกับดอกบัวที่กำลังจะบานแล้วคือบุญบารมีของท่านที่สุดแล้วจึงเข้าไปหาพระองค์แล้วชบสรีระลงกราบบนพระยุคลบาทพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถามว่าพระพุทธองค์สบายดีหรือ

พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่าบุคคลผู้ไม่ติดกามคุณปราศจากธุรกิจและลอยบาปแล้วย่อมอยู่เป็นสุขทุกเมื่อ พระพุทธองค์ทรงแสดงอนุปพุททิกถา ๕ และอริยสัจ ๔ แต่โดยย่อแก่สุทตตะจบธรรมเทศนาสุทตตะได้ดวงตาเห็นธรรมบรรลุโสดาปัตติผล (เป็นพระโสดาบัน) ซึ่งแปลว่าผู้เข้าถึงกระแส

^๒วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๐๔-๓๐๗/๑๑๑-๑๑๕.

ธรรมคืออริยมรรคโสดาบันเป็นชื่อเรียกพระอริยบุคคลประเภทแรกใน ๔ ประเภท คือ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี อรหันต์ ผู้ได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้วเรียกว่าโสดาบันย่อมีละ สังโยชน์ เบื้องต่ำ ๓ ประการมีศรัทธาไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัยแล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่ตกไปในอบาย เป็นผู้มีความแน่อนที่จะได้บรรลุมรรคผลชั้นสูงในวันข้างหน้า” ทรงตรัสย้ำในที่สุดทำว่าการได้อัตถภาพมาเป็นมนุษย์เป็นของยากการได้ฟังธรรมของสัตตบุตรเป็นของยากและการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็เป็นของยากเพราะเหตุนี้การแสดงธรรมของสัตตบุตรก็ตามการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าก็ตามล้วนเป็นเหตุนำความสุขความสงบมาสู่โลก“

อนุปพิภกา ๕ นั้นได้กล่าวถึงเรื่อง

ทานกถา	กล่าวถึงทาน
ศีลกถา	กล่าวถึงศีล
สัจจกถา	กล่าวถึงสัจจ
กามาทินวกถา	กล่าวถึงโทษแห่งกาม

เนกขัมมานิสังสกถา กล่าวถึงอานิสงส์แห่งความออกจากกาม.

และอริยะสัจ ๔ เป็นที่สุดให้อนาถบิณฑิกะอุบาสกฟังและได้บรรลุโสดาปัตติผลเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนาเข้าถึงพระรัตนตรัยตลอดชีวิตในบั้นปลายท่านอุทิสชีวิต ต่อพระพุทธศาสนาตลอดมา และเสร็จอุบาสก หลังจากสิ้นชีวิตแล้วได้ไปเกิดอยู่ชั้นดุสิต ซึ่งในหมู่สัตว์ทั้งหลายที่มีความพอใจในการเวียนว่ายตายเกิดนั้น จะไม่มีผู้ใดที่จะมีความสุขเท่ากับ ท่านแตกต่างกับผู้อื่นตรงที่ว่าเป็นผู้มีอริยาศัยในวัฏฏะ เป็นผู้ยินดีในวัฏฏะ ท่องเที่ยวไปในวัฏฏะบ่อย ๆ คือเกิดในเทวโลก ๖ ชั้น จากนั้นก็จะดำรงอยู่ในชั้นอกนิฏฐาภพแล้วจึงปรินิพพาน

สรุปว่าท่านอนาถบิณฑิกะได้สร้างสมบารมีมาตลอดได้ตั้งความปรารถนาไว้ทุกภพชาติเวียนว่ายตายเกิดในสองภพในภพสุดท้ายของอุบาสกก็ได้บรรลุมรรคผลตามที่ปรารถนา และการบรรลุธรรมในลักษณะสภาพแวดล้อมที่แปลกกว่าท่านอื่นดังที่กล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าประทับอยู่เพื่อบำเพ็ญธรรมที่นั่นและในช่วงเวลาใกล้รุ่งพระองค์ทรงจกกลม อนาถบิณฑิกะอุบาสกได้ยื่นเสียงตรัสเรียกจึงเดินเข้าไป ณ ที่นั่นก็กราบขอบพระทัยที่พระยกุลบาทพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้เป็นเพราะ

๑ โสโสดาปนโน อวินิปาตมโม นิยโต สมโพธิปรายโน (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๗/๑๖๖).

๒ สามุกกัณฐิกธรรมเทศนา คือ อริยสัจ ๔ หมายถึงธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยพระองค์เองเพียงลำพังพระองค์เดียว ก่อนใครในโลก มิได้รับคำแนะนำสั่งสอนจากผู้อื่น (สามุกกัณฐกคิ อุตตนาเยวอุทริควาคหิตา.อสาธาณคณญเณสนติ อตุโธ วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๕๓/๑๔๑. สามุกกัณฐกคิ สามุกกัณฐกคิ. อุตตนาเยวคหิตา. สยมกุญญาณณทิกุญญาสาธาณณา อญญเณสนติ อตุโธ- ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๕๘/๒๕๐. สารตฺถ.ฎีกา (บาลี) ๗๒๖/๒๓๗)

ท่านเฝ้ารอเวลานี้มานานแสนนานบำเพ็ญเพียรบุญกุศลมามากแล้วจนถึงที่สุดเหมือนคนที่รอคอยสิ่ง
ที่ตนปรารถนาอยากได้เมื่อได้สมปรารถนาก็เกิดความปิติยินดีจนไม่อาจที่จะห้ามใจที่จะเอาสิ่งนั้น
มาทუნเหนือเกล้าของเราตั้งอนาถบิณฑิกะอุบาสกผู้นี้พระพุทธองค์ทรงทราบอุปนิสัยของอนาถบิณฑิกะ
แล้วพระองค์จึงได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอนุปฺพฬิกถาอริยสัจ ๔ แต่โดยย่อแก่สุทัตตะจน
ได้ดวงตาเห็นธรรมบรรลุเป็นโสดาบันมีศรัทธาไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัยแล้ว ทรงตรัสย้ำใน
สุดท้ายว่าการได้อัตถภาพมาเป็นมนุษย์เป็นของยากการได้ฟังธรรมของสัตตตะบุรุษเป็นของยากและ
การอุปบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็เป็นของยากเพราะเหตุนี้การแสดงธรรมของสัตตตะบุรุษก็
ตามการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าก็ตามล้วนเป็นเหตุนำความสุขความสงบบมาสู่สัตว์ทั้งหลาย

๔.๒ การบรรลุธรรมของจิตตะคหบดีอุบาสก

ในอรรถกถาธรรมกล่าวถึงจิตตะคหบดี ในการบรรลุธรรมขั้นต้นของท่านไว้ว่า ในครั้งที่
พระมหานามเถระได้เดินทางไปยังเมืองมัจฉิกาสน์ จิตตะคหบดีได้เห็นกิริยาอันน่าเลื่อมใสขณะ
บิณฑบาตของพระมหานามะ ท่านจึงได้นิมนต์พระมหานามเถระไปฉันภัตตาหารที่บ้าน
เมื่อพระเถระฉันภัตตาหารเสร็จแล้วเห็นว่าท่านมีอุปนิสัยเหมาะสมจึงให้กรรมฐานและได้แสดง
ธรรมเทศนาเกี่ยวกับอายตนะ ๖ ประการ^๕ ซึ่งเป็นพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับการพิจารณาอายตนะ
อย่างละเอียด(สื่อสำหรับติดต่อโลกภายนอก ๖ ประการ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ)หรือสพายตะนะ
วิภังค์ ให้จิตตะคหบดีฟัง ท่านเจริญวิปัสสนาพิจารณาตามธรรมเทศนา แล้วได้เกิดธรรมจักขุบรรลุ
โสดาปัตติผล^๖ สำเร็จเป็นพระโสดาบัน ละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ ๓ ประการ คือ

๑. สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน

๒. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย

๓. สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นศีลพรต

เมื่อพระมหานามะทรงแสดงสพายตะนะวิภังค์ แก่จิตตะคหบดีแล้วท่านเศรษฐีทรงถวายสวนมะม่วง
เป็นอาราม การบรรลุธรรมของท่านจิตตะคหบดีของท่านก็เหมือนกับคนอื่นคือหลังจาก
พระมหาเถระฉันภัตตาหารแล้วก็แสดงอนุโมทนาคาถา ท่านก็ตั้งใจฟังพระธรรมเทศนานั้นส่ง
กระแสจิตไปตามพระธรรมเทศนานั้น จิตของท่านก็สามารถขจัดสังโยชน์ทั้ง๓เบื้องต้นบรรลุธรรม
ขั้น๑คือ โสดาปัตติผลที่ท่านบรรลุธรรม เพราะบุญบารมีที่ท่านได้สร้างสมในอดีตชาติมาก่อนได้
สมาทานศีลให้บริสุทธิ์ เจริญเมตตาภาวนา แม้เกิดมาในตระกูลเศรษฐี เป็นบุตรเศรษฐีก็ยังปรากฏถึง

^๕ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๑๕-๓๑๖.

^๖ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๓/๒๑๑/๒๕๖.๓๑๖.

ที่แสดงถึงบารมีวาสนาให้ปรากฏแก่คนทั่วไป เช่นการที่มีฝนดอกไม้ษณิตกลงมาสูงถึงหัวเข่าทั่วเมืองจนเป็นเหตุให้ตั้งชื่อว่าจิตตะคหบดีและท่านได้ตั้งมั่นอยู่ในศีล ทาน ภavana ได้บรรลุธรรมชั้นอนาคามีผล จากการฟังธรรมจากพระสารีบุตรพระมหาเถระทั้งสอง ครั้งเมื่อท่านได้จาริกมาที่เมืองนี้ เมื่อ คหบดีทราบการมาของพระอัครสาวกทั้งสอง ปราโมชเป็นที่ยิ่ง เดินทางไปต้อนรับในระยะกึ่งโยชน์ พาท่านผู้ประเสริฐทั้งสองไปสู่อารามของตน กระทำอาคันตุกวัตรเป็นอย่างดี แล้วอ้อนวอนพระธรรมเสนาบดีแสดงธรรมให้ฟังแม้พระเสนาบดีเถระจะกล่าวแก่ท่านคหบดีว่าเดินทางมาไกลจะขอกกล่าวโดยย่อ แต่จิตตะคหบดี ก็ตั้งใจฟัง เมื่อพระธรรมเสนาบดี แม่ทัพธรรมแสดงหลักคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาจบลงนั่นเอง คหบดีได้บรรลุระยะผลชั้นอนาคามีดังที่ได้กล่าวแล้ว การบรรลุอนาคามีของท่าน เป็นผลสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นผู้ที่จะไม่กลับมาสู่โลกนี้อีก ท่านปลาบปลื้มเป็นนักหนาที่ได้ลิ้มรสอมตะธรรม ที่สุขุมลุ่มลึกถึงปานนี้และอนุโทนาธรรมกถาโดยย่อนั้นเปรียบดังได้ฟังจาก พระบรมศาสดา จะมากน้อยไม่สำคัญมธุรสวานั้นเปรียบดั่งน้ำอมฤตท่านจิตตะคหบดีได้อารานาพระมหาเถระทั้งสองพร้อมทั้งบริวาร ไปรับภิกษาที่เรือนท่านการที่จิตตะคหบดีได้บรรลุธรรมในพระเถระทั้งสองนั้น คือทั้งพระมหานามะและพระมหาเสนาบดีสารีบุตรนั้นเป็นการบรรลุธรรมในระดับต่างกัน พระมหานามะกับพระสารีบุตรเทียบกับต้นปลายท่านพระสารีบุตรย่อมดีกว่าพระมหานามะด้วยว่าได้รับยกย่องว่าให้เป็นอัครสาวกและเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายด้านสติปัญญาหลังจิตตะคหบดีฟังธรรมของท่านแล้วแม้จะไม่มากฟังเฉพาะหัวข้อเท่านั้นแต่ก็ได้บรรลุอนาคามีผลแสดงว่าพระมหาเถระนั้นเป็นผู้ที่มีปฏิภาณเป็นเลิศสามารถที่จะอ่านใจของอุบาสกท่านนี้ว่าเป็นบุคคลที่ไม่ธรรมดาแน่นอนท่านจึงได้ยกเฉพาะข้อธรรมนั้นมาแสดงให้จิตตะคหบดีได้ฟังและท่านจิตตะคหบดีได้ตั้งใจฟังธรรมธรรมเทศนานั้นและส่งกระแสจิตพิจารณาข้อธรรมนั้นให้แยกคายลงไปอีกในที่สุดท่านได้บรรลุอนาคามีผลเป็นพระอนาคามี

คติภพของผู้บรรลุอนาคามี เรียกโลกุตรภูมิ^๑ คือภูมิที่พ้นจากโลกของท่านผู้จะไม่กลับมาอีกหมายความว่า ท่านผู้ใดบรรลุถึงภูมินี้แล้ว ท่านผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็นพระอนาคามีอริยบุคคล ถือว่าเป็นสมณะที่ ๓ ในพระพุทธศาสนา ท่านจะไม่กลับมาเกิดในกามาวจรภูมิ คือมนุษย์โลกและเทวโลกอีกคำว่า “สมณะที่แท้จริง” ในพระพุทธศาสนานั้น หมายถึงผู้ที่มีใจสงบหยุดนิ่งได้อย่างสมบูรณ์ ตั้งแต่เข้าถึงธรรมกายโคตรภู หลุดพ้นจากความเป็นปุถุชนแต่ยังไม่ถึงความเป็นพระอรหันต์ ถ้าหากทำให้สงบหยุดนิ่งเข้าไปเรื่อยๆ จนเข้าถึงธรรมกายพระ โสคาบันเป็นต้นไป กระทั่งไปถึงธรรมกายอรหัต เป็นพระอรหันต์ผู้หลุดพ้นจากอาสวกิเลสทั้งปวง นั้นแหละจึงจะเรียกว่าสมณะผู้สงบอย่าง

^๑ อ.บุญจก. (ไทย) ๒๒/๔๔/๒๒,

แท้จริง เป็นผู้ที่ดำรงตนอยู่ในฐานะปุณฺณิบุคคล ที่ควรแก่การเคารพสักการบูชาของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย

สรุปว่าจิตตะคหบดีได้บรรลุโสดาบันจากพระมหานามะเถระตามอรรถกถาเพราะฟังธรรมสพยตนวิภังค์เท่ากับได้บรรลุโสดาปัตติผลสาเหตุที่ท่านบรรลุได้ง่ายเหตุเพราะว่าจิตตะคหบดีในอดีตชาติสมัยพระพุทธชนามว่ากัสสปะท่านเคยได้ฟังมาแล้วฟอกจิตฟอกใจของท่านมาแล้วและความมีปฏิภาณของท่านยังมั่นคงเมื่อเกิดมาในชาติของพระโคตมามุนีเจ้าแล้วได้ฟังอีกครั้งจากพระมหานามะเถระจึงได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบันและต่อมาก็ได้ฟังธรรมเรื่องเดียวกันกับฟอกจิตให้ละเอียดสุขุมเข้าไปอีกจากการฟังพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเมื่อท่านจาริกมาเมืองนี้ท่านได้เทศน์สพยตะตนวิภังค์โดยย่อเท่านั้นจิตคหบดีก็ได้บรรลุพระอนาคามีการบรรลุธรรมของพระอริยสาวกพระพุทธเจ้าตั้งแต่โสดาบันนี้ไปนั้นย่อมไม่กลับลงมาอีกพูดได้ว่าเป็นผู้เข้าสู่พระอรหันตผล คือ ดับกิเลส เห็นนิพพานแน่นอนและจะไม่กลับลงมาอีกตลอดไป

๔.๓ การบรรลุธรรมของหมอชีวกโกมารภัจ

การบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่างๆ ในสมัยพุทธกาลนั้นเป็นเรื่องไม่ยากนัก เพราะคนในสมัยนั้นส่วนมากก็ได้ฝึกจิตฝึกสมาธิกันมากเพราะในชมพูทวีปหรือประเทศอินเดียมีสำนักครูอาจารย์ เจ้าลัทธิต่างๆ มากมาย ที่สอนส่วนมากก็เป็นศาสนาพราหมณ์ ฮินดู แต่ก็มีการสอนสมาธิเหมือนกันแต่ก็เป็น มิจฉาทิฎฐิเท่านั้นเป็นการทำพิธีอ่อนนวลเทพเจ้า หมอชีวกโกมารภัจก็เป็นศิษย์ของทิสปาโมกข์เป็นพราหมณ์ แต่ชีวกโกมารภัจเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดมีปฏิภาณว่องไวมีความฉลาดหลักแหลมตั้งแต่เด็ก ทั้งที่ยังเป็นเด็กมีอายุเยาว์วัย ก็ยังตั้งใจใฝ่รู้ใฝ่เรียนแต่เล็กๆ มีการกำหนดเป้าหมายชีวิตและการศึกษาได้ชัดเจน ท่านมีความคิดที่ว่าการศึกษาวิชาแพทยนั้นย่อมก่อให้เกิดความสุขกับเพื่อนมนุษย์มากคือการทำให้เขาหายจากโรคภัยไข้เจ็บนี้ท่านเอาเป็นเป้าหมายหลัก และคิดว่าการทำให้คนมีเกียรติทรัพย์สินบริวารเป็นเป้าหมายรองเท่านั้น ดังนั้นจึงมิใช่ธรรมดาเลย การคิดที่ถูกต้องอย่างนี้จึงเป็นของผู้ที่เป็นอจฺจริยะมิเชาวนปฏิภาณหรือโอฬาสถเนนฺนอนหมอชีวกโกมารภัจ เป็นผู้มีสติ ปัญญา เฉลียวฉลาดอยู่เป็นทุนอยู่แล้วท่านใช้เวลาเรียนแค่๗ปี เท่านั้นความจริงคนทั่วไปต้องใช้เวลาถึง๑๖ปีกล่าวไว้ในอรรถกถาจิรขันธ์กะ^๔ว่าเป็นเพราะเทวานุภาพทำให้ชีวกโกมารภัจเรียนจบได้รวดเร็วและบวกลบความศรัทธา อย่างยิ่งใหญ่ในองค์พระพุทธเจ้าและความปรารถนาที่ตั้งไว้ในอดีตชาติของท่าน ในสมัยพุทธกาลนี้ ท่านหมอชีวกโกมารภัจ ท่านเกิดมาเป็นแพทย์หมอหลวงประจำพระองค์ของพระเจ้าพิมพิสารเจ้าแผ่นดินแคว้นมคธ และพระอรรถกถาจารย์

^๔วิ.อ. (ไทย) ๕/๒/๓๒๒-๓๒๓.

ได้กล่าวไว้ว่า เป็นเพราะเทวานุภาพ คือท้าวสักกะเทวราช ทรงเทวดาริว่า นายชีวกโกมารภัจส์ผู้นี้ ในอนาคตอันใกล้จักเป็นผู้ปฏิญาณ เป็นผู้คุ้นเคยสนิทสนมเป็นอย่างดีเยี่ยมของพระพุทธเจ้า นับว่าเป็นผู้ที่สร้างบารมีมาตลอดทุกชาติตั้งความปรารถนาไว้ในอดีตชาติ อยากเป็นหมอรักษาพระพุทธเจ้า อยากอุปฐากพระพุทธองค์ เมื่อตั้งความปรารถนาไว้แล้วก็เริ่มสร้างคุณความดีมาตลอด ขนาดท้าวสักเทวราชยังให้ความช่วยเหลือค่าจุลอุดหนุนบารมีให้ท่านเป็นแพทย์ประจำพระองค์ให้สมความปรารถนาของท่านที่ตั้งใจไว้

อันว่ามนุษย์ทั้งหลายย่อมมีความทุกข์เหมือนกันเช่นความทุกข์ประจำสังขาร ทุกข์กาย ทุกข์ใจ พระพุทธองค์ก็หลีกเลี่ยงความทุกข์ไม่ได้เหมือนดังเช่นที่หมอชีวกโกมารภัจ ถวายโอสถระบายพระกายของพระพุทธเจ้าหมักหมม ด้วยสิ่งอันเป็นทุกข์โทษถ้าไม่ทำเช่นนั้นก็จะเกิดโทษในร่างกาย พระพุทธองค์ตรัสให้พระอานนทไปตามหมอชีวกโกมารภัจจ้มาปรึกษา เมื่อถวายโอสถแล้วต่อมาได้ทรงถวายส่วยยกะ ๑ คู่ ที่ได้มาจากแคว้นกาสิ พระพุทธองค์ทรงอนุโมทนา ขณะพระพุทธเจ้าได้ตรัสอนุโมทนานั้น หมอชีวกโกมารภัจนั่งฟังอยู่และตั้งใจไปตามกระแสแห่งพระธรรมเทศนานั้น ดังที่กล่าวแล้วว่าหมอชีวกโกมารภัจนั้นไม่ใช่ธรรมดาแต่ตั้งแต่วิถีชีวิตความอ่านกระบวนการคิดของเขา นั้นเป็นเลิศอีกทั้งยังได้รับการร่ำเรียนมาจาก สำนักครูเอกในสมัยนั้น อย่างท่านทิสปาโมกษ์ด้วยแล้ว ยิ่งทำให้ท่านเป็นผู้เลิศในด้านนี้ยิ่งขึ้นไปอีก และปกติในการดำเนินชีวิตประจำของท่านนี้หมอชีวกโกมารภัจนั้นท่านตั้งอยู่ในคุณธรรมอริยมรรค๘ที่สูงส่งอยู่แล้วเมื่อท่านได้ถวายการรักษาแก่พระพุทธเจ้าด้วยแล้วยิ่งทำให้หมอชีวกโกมารภัจยังมีความศรัทธาในพระองค์ยิ่งขึ้นไปอีก ด้วยความศรัทธาอย่างยิ่งในพระพุทธเจ้าของหมอชีวกโกมารภัจ ทำให้ท่านตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ตรัสนั้นด้วยความตั้งใจ ด้วยว่าหมอชีวกโกมารภัจนั้นจิตใจของท่านนั้นมีความเคารพพระพุทธเจ้าด้วยความบริสุทธิ์และด้วยพระมหากรุณาธิคุณ และความเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัยของท่านแล้ว และด้วยคุณธรรมที่มีอยู่ในตัวท่านทำให้ท่านได้เข้าถึงธรรม บรรลุธรรมเป็นเบื้องต้นคือ โสดาปัตติผล ในคัมภีร์อรรถกถาได้แสดงเรื่องที่หมอชีวกโกมารภัจ ได้บรรลุธรรมไว้ว่า เมื่อครั้งหมอชีวกโกมารภัจ ถวายพระโอสถอ่อนระบายพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมอชีวกโกมารภัจบรรลุโสดาปัตติผลเป็นอริยบุคคลชั้นโสดาบัน นอกจากนี้ใช้ธรรม ๖ ประการ ผู้มีธรรมดังกล่าวสมบูรณ์จะเป็นปุถุชนธรรมดาไม่ได้ อย่างน้อยต้องเป็นโสดาบุคคล หมอชีวกโกมารภัจบรรลุโสดาบันเป็นผู้เข้าถึงกระแสที่จะนำไปสู่พระนิพพาน นั้นหมายถึงว่าเป็นผู้เข้าถึง อริยมรรคมีองค์ ๘ คืออริยอัฏฐังคิกมรรค เรียกเต็มว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค แปลว่าทางมีองค์ ๘ ประการอันประเสริฐดังนี้ มรรคมีองค์ ๘ นี้ได้ชื่อว่ามัชฌิมปฏิปทา แปลว่าทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติ

อันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมาย แห่งความหลุดพ้น อิสระ ดับทุกข์ หหมดปัญหา ไม่ติดข้องในที่สุดทั้ง ๒ คือ กามสุขัลลิกานุโยค และ อตถกิลมณานุโยค^๕

อริยบุคคลโสดาบันก็คือบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ เมื่อพิจารณาตามนี้ก็เป็นอันเข้าใจแล้วว่า โสดาบันหมายถึงบุคคลผู้มีจิตดำเนินตามหลัก อัฐังคิกมรรค พระโสดาบันละกิเลสอย่างหยาบอย่างเจ็ดขาด ๓ อย่าง คือ 1.สักกายทิฏฐิ แปลว่า เห็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร ที่ว่าเป็นตัวเป็นตน เป็นต้น 2.วิจิกิจฉา ความไม่สงสัยไม่แน่ใจ 3.สีลัพพตปรามาส ความยึดถือในศีลในวัตรอย่างงมงาย และคิดว่าจะหลุดพ้นจะบริสุทธิ์ได้ด้วยศีลด้วยวัตรเป็นต้นอาการที่บรรลุนิโสดาปัตติผลนั้นท่านใช้คำว่า(วิริช วิตมลิธมมจกขุอุทปาที ยาถิณฺณิ สมุทฺทมฺมมฺสพฺพณฺตนิโรธมฺมนฺติ)เกิดธรรมจักขุ (ดวงตาเห็นธรรม)ที่ปราศจากธุรี ปราศจากมลพิษขึ้นมาว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดาสิ่งนั้นทั้งหมดยกเว้นการดับไปเป็นธรรมดา ความหมายธรรมจักขุก็คือ ปัญญาจักขุเป็นแสงแห่งปัญญาที่มองเห็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลายสว่างชัด คือญาณอันหมายถึง ความรู้ที่ทำให้เป็นโสดาบัน หรือโสดาปัตติมรรค ญาณผู้บรรลุนิโสดาบัน ย่อมไม่ตกไปในอบาย เรียกว่า เป็นผู้มีความแน่นอน แน่นอนในที่นี้คือ จะไม่เป็นปุถุชนก็จะเป็นผู้บรรลุนิโสดาบันสูงขึ้น

โสดาบันเป็นพระอริยบุคคลในระดับต้นๆ ในกลุ่มอริยบุคคล สาวกโสดาบันจำนวนที่เป็นอุบาสกและอุบาสิกาในสมัยพุทธกาล เป็นคฤหัสถ์ดำเนินชีวิตที่ดีงามเป็นอยู่โดยชอบด้วยศีลธรรม อยู่ท่ามกลางสังคมของชาวโลก มีชีวิตครอบครัวที่เป็นสุขบำเพ็ญประโยชน์ แก่ชุมชน แก่พระพุทธศาสนา แก่บ้านเรือน มีประวัติที่น่านับถือเป็นแบบอย่าง ถึงแม้บุคคลเหล่านี้ จะได้บรรลุนิโสดาปัตติผลแล้ว แต่ก็ยังมีกิเลสละเอียดเหลืออยู่ เมื่อพบประารมณต่างๆ ก็มีความหวั่นไหวเป็นธรรมดาเพราะพระอริยบุคคลโสดาบัน ยังตัดได้ไม่หมด หมอชีวกโกมารภัจจ์ ได้บรรลุ โสดาบัน แต่ก็ยังได้บรรลุนิโสดาปัตติผลสูงขึ้นไปอีก

โสดาบัน ๓ (ท่านผู้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว, ผู้แรกถึงกระแสอันนำไปสู่พระนิพพาน เน้นต่อการตรัสรู้ข้างหน้า)

๑. เอกพีธี (ผู้มีพีชคืออดีตภพอันเดียว คือ เกิดอีกครั้งเดียว ก็จักบรรลุนิโสดาปัตติผล)

๒. โกลังโกละ (ผู้ไปจากสกุลสู่สกุล คือ เกิดในตระกูลสูงอีก ๒-๓ ครั้ง หรือเกิดในสกุลต่ำอีก ๒-๓ ภพ ก็จักบรรลุนิโสดาปัตติผล)

๓. สัตตักขัตตุงปรมะ (ผู้มีเจ็ดครั้งเป็นอย่างยิ่ง คือเวียนเกิดในสกุลต่ำอีกอย่างมากเพียง ๗ ครั้ง ก็จักบรรลุนิโสดาปัตติผล)

^๕พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. หน้า ๒๓๕.

สรุปว่าหมอชีวกโกมารภัจจ์นั้นเป็นผู้มีสติปัญญา มีปฏิภาณไหวพริบเฉลียวฉลาดตั้งแต่เยาว์วัยได้ใช้ความสามารถในการศึกษากับอาจารย์เพียง ๗ ปีและเข้ารับราชการเป็นแพทย์ประจำตัวของพระเจ้าพิมพิสารและยังได้ถวายตัวเป็นแพทย์ประจำพระพุทธเจ้าและดูแลพระสงฆ์ในยามอาพาธและตลอดถึงชาวบ้านทั่วไป จนเมื่อครั้งเข้าถวายการรักษาพระพุทธองค์ด้วยพระโอสถระบายอ่อนๆแด่พระพุทธเจ้า แล้วถวายผ้ากาสี ๑ คู่ พระพุทธองค์ทรงรับแล้วตรัสอนุโมทนาถาในการถวายทานนั้น จบอนุโมทนา ชีวกโกมารภัจจ์ตั้งอยู่ในโศคาปัดคิดผลเป็นอริยบุคคลชั้นต้น

การบรรลุลหกรรมของหมอชีวกโกมารภัจจ์นั้นก็เหมือนท่านอื่นที่เป็นพระโศคาบันรายละเอียดยหรือข้อความที่กล่าวถึงมาก ส่วนมากจะมุ่งกล่าวในเรื่องวินัยและเรื่องพระพุทธเจ้าพระสงฆ์มากกว่า

๔.๔ การบรรลุลหกรรมของอุคคตคฤหบดีอุบาสา

การบรรลุลหกรรมของอุคคตคฤหบดี ผู้นี้ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมมุตระท่านถือกำเนิดในตระกูลคฤหบดีเหมือนกันและได้อุปฐากพระสงฆ์มาตลอดชาติตั้งความปรารถนาไว้ที่จะได้รับตำแหน่งนั้นทุกชาติภพ ท่านเวียนว่ายอยู่ในสองภพคือมนุษย์โลก และเทวโลก

สำหรับการบรรลุลหกรรมของท่านอุคคตคฤหบดีเศรษฐีบ้านหัตถิคม ในชาตินี้ท่านได้บรรลุลหกรรมพระอนาคามี อาจมีข้อสงสัยว่าทำไม อุคคตคฤหบดีเมาสุรา ๗ วันขนาดนั้นฟังธรรมจะมีสติฟังธรรมหรือเปล่า ในประเด็นนี้คิดว่าถ้าเป็นคนที่ไม่มีความประพฤติดีมาสนับสนุน คงไม่สำเร็จแต่นี้เป็นบุคคลที่เขาได้ตั้งความปรารถนาไว้ และอีกอย่างตามปกติคนเป็นโรคพิชสุราเรื้อรังจะไม่ฟังธรรม และ ท่านผู้นี้เมาสุราเพราะต้องการดับความทุกข์แต่ใช้ชีวิตดับความทุกข์ที่ผิดทาง ครั้นได้มาพบพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเกิดความละอายความเมหาหายไป จึงได้เข้าไปถวายบังคม และนั่งอยู่ที่ควรข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงทราบอุปนิสัยของท่านแล้วว่าอุบาสาจะได้บรรลุลหกรรมพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมมีกถา ธรรมให้ท่านฟังท่านฟังธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วพร้อมทั้งพิจารณาเนื้อความนั้นอย่างตั้งใจ จิตของท่านเกิดปัญญาสว่าง พบทางออกจากความทุกข์ที่ถูกต้องจึงสามารถบรรลุลหกรรมเป็นพระอนาคามีได้โดยง่ายเช่นเดียวกับขลุ่บุตรมานพที่หนีออกจากบ้านในเวลาใกล้รุ่งเพราะเกิดความทุกข์ความเบื่อหน่ายในสิ่งที่พบเห็น จนมาพบพระพุทธเจ้าได้ฟังธรรมอนุปพิทก และอริสัจ ๔ คือพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงไปโดยลำดับซึ่งกล่าวถึงตั้งแต่ ท่าน สิตสวรค์ โทษของกาม และอานิสงค์การออกจากกามให้ฟัง ท่านฟังพระธรรมเทศนาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมทั้งพิจารณาเนื้อความนั้นอย่างตั้งใจ จิตที่วุ่นวายสับสนอยู่เมื่อสักครู่นี้ก็เริ่มสงบลง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นว่า ท่านมีจิตที่สงบพร้อมที่จะฟังธรรมที่ยิ่งๆขึ้นไปอีก พระพุทธองค์จึง

๑๑พระมหาอำนาจ อานนุโท, “ การศึกษาเรื่องการบรรลุลหกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า

ทรงแสดงอริยสัจ ๔ ให้ฟังต่อไป หลังจากฟังพระธรรมเทศนาจบ ท่านได้ดวงตาเห็นธรรม เกิดความรู้แจ้งว่า “สิ่งหนึ่งสิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับเป็นธรรมดา และท่านได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันทันที ส่วนอุคคตคฤหบดีท่านได้ตั้งใจบำเพ็ญกุศลมาก่อนทุกชาติภพอย่างในชาตินี้ได้เกิดร่วมพระศาสนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโคตม ท่านอุคคตคฤหบดีอุบาสก จึงได้สมปรารถนาและตามที่ได้ตั้งใจไว้ ตั้งแต่ชาติก่อน

บุคคลผู้ได้รับบรรลุธรรมขั้นอนาคามีนั้นต้องเป็นบุคคลที่มีบุญและคุณสมบัติและมีความรู้ในอริยมรรคทั้ง ๘ อริยสัจ ๔ มาก่อนเป็นเบื้องต้นสามารถละความคิดกำหนดยินดีในกามคุณกามราคะ หรือสังโยชน์ข้อที่ ๔ ละความขัดเคืองใจปฏิกะ ละสังโยชน์เบื้องต้นทั้ง ๕ ข้อได้สังโยชน์อีก ๒ ข้อที่พระอนาคามีต้องละเพิ่มขึ้น มีรายละเอียดดังนี้ คือความคิดกำหนดในกามคุณหรือกามราคะ หรือสังโยชน์ข้อที่ ๔ คือกามมีความทยานอยากในการเสพกามคุณต่างๆ (มีตัณหา) ซึ่งเกิดจากการคิดด้านกิเลสด้านความโลภ เช่นการอยากเสพ อยากรับรู้ รูปเสียงกลิ่นรส สัมผัสทางกายที่เกินความพอเหมาะพอสมควรจึงทำให้มีความทุกข์ที่เกิดจากความโลภแต่ไม่รุนแรงมากนัก การละกามราคะของพระอนาคามีนั้นเป็นการละกำหนด ยินดีในกามคุณได้หมด จึงทำให้จิตใจไม่ดิ้นรนที่จะเสพกามคุณ เช่นปुरुชน ความทุกข์จึงลดลงไปด้วยเพื่อพระอนาคามีได้รับรู้รูปกลิ่นเสียงรสสัมผัสทางกายที่เคยชอบก็อาจมีการคิดด้วยกิเลสละเอียดด้านความโลภได้บ้างเพราะยังมีสังโยชน์เบื้องสูงเหลืออยู่ แต่ไม่รุนแรงมากนักและกามทุกข์ก็ไม่มากมายเหมือนปुरुชนการคิดขัดเคืองใจหรือ ปฏิกะ หรือสังโยชน์ข้อที่ ๕ คือมีความไม่พอใจที่เกิดจากการคิดด้านกิเลส ด้านความโกรธ เช่น เมื่อได้รับรู้รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกายที่เคยไม่พอใจก็อาจมีความคิดด้านกิเลสด้านความโกรธบ้าง เพราะยังมีกิเลสเหลืออยู่จึงทำให้มีความทุกข์ที่เกิดจากความโกรธแต่ไม่รุนแรงนัก พระอนาคามี จึงเป็นบุคคลที่มีความกำหนดยินดีในกามคุณ (กามราคะ) และมีการขัดเคืองใจอยู่ (ปฏิกะ) การบรรลุธรรมเป็นพระอนาคามีถึงจะเป็นผู้ที่มีความกำหนดยินดีในกามคุณและความขัดเคืองใจหมดแต่ยังคงมีกิเลสหรือสังโยชน์เบื้องสูงอยู่จึงยังคงมีความทุกข์อย่างละเอียดการฝึกจิตใจของท่านให้ตั้งอยู่ในระดับพระอนาคามีอย่างต่อเนื่องก็อาจทำได้โดยการตั้งเจตนาว่าต่อจากนี้ไปเราจะไม่มีความตั้งใจและความเพียรที่จะไม่คิดกำหนดยินดีในกามคุณ (กามราคะ) และไม่คิดขัดเคืองใจ (ปฏิกะ) ตลอดไป แล้วพยายามมีสติควบคุมความคิดให้เป็นไปตามเจตนาอยู่ตลอดเวลา เมื่อฝึกปฏิบัติของตนไปนานๆเข้าสมองจะมีความเชี่ยวชาญในการควบคุมความคิดไม่ให้มีการคิดกำหนดยินดีในกามคุณ (กามราคะ) และไม่ให้เกิดขัดเคืองใจ (ปฏิกะ) ได้ต่อเนื่องมากขึ้นจนสมองสามารถทำหน้าที่ได้เอง ควรฝึกประเมินระดับจิตใจของตนเองว่าปัจจุบันนี้ เวลานี้ ชั่วโมงนี้ ทั้งวันนี้มีการคิดกำหนดยินดีในกามคุณมีกามราคะหรืออาจขัดเคืองใจบ้างหรือไม่ ถ้าละสังโยชน์ดังกล่าวได้ก็แสดงว่าจิตใจของท่านน่าจะอยู่ในระดับของพระอนาคามีได้ชั่วคราวแล้ว ถ้ายังละสังโยชน์ดังกล่าวไม่ได้ก็ให้สอน

หรือตกเดือนตนเองว่าจะตั้งใจละสังโยชน์ดังกล่าวอย่างจริงจังต่อไป อุกคตกฤหบดีบุตรเศรษฐีมาสุราอยู่ ๑ วันเมื่อหายเมาแล้วฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเพียงครั้งเดียวละสังโยชน์เบื้องต้นได้หมดจึงบรรลุธรรมเป็นพระอนาคามีการที่พระอุคคตกฤหบดีอุบาสกฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเพียงครั้งเดียวแล้วสามารถบรรลุธรรมเป็นพระอนาคามีได้นั้น ผู้วิจัยเข้าใจว่าหลังจากฟังธรรมท่านมีดวงตาเห็นธรรม เป็นพระโสดาบันจึงเป็นเรื่องธรรมดาซึ่งท่านก็ได้สร้างบารมีมาแล้วตั้ง ความปรารถนาไว้แล้ว ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นว่าผู้บรรลุธรรมต้องมีเหตุสนับสนุนในกรณีของอุคคตกฤหบดีนั้นท่านมีความเข้าใจหลักอริยสัจ ๔ มากขึ้นแล้วและมีการฝึกปฏิบัติมาก่อนอย่างจริงจังจึงบรรลุธรรมเป็นพระอนาคามีได้อย่างรวดเร็ว ตามปกติคนคิดเหล่านี้หรือสุราเรื่อรังจะไม่ฟังธรรมและท่านอุคคตกฤหบดีนี้เมาสุราเพราะต้องการดับความทุกข์ แต่ว่าการดับความทุกข์ของท่านมันผิดวิธี ครั้นมาฟังธรรมแล้วพบทางออกจากความทุกข์ที่ถูกต้องชัดเจน แล้วความทุกข์ใจก็หายไป เหตุที่สนับสนุนท่านได้บรรลุธรรมได้รวดเร็วคือ

๑. พุทธานุภาพพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒. ท่านเข้าใจหลักอริยสัจ ๔ มาก่อนแล้ว

๓. บุญบารมีที่เคยตั้งความปรารถนามาสนับสนุนท่าน

จึงบรรลุธรรมได้โดยง่ายเมื่อท่านได้บรรลุธรรมแล้วปรากฏว่าท่านได้อุทิศเวลาให้แก่พระศาสนาตลอดชีวิตเอาใจใส่ดูแลพระสงฆ์เสมอกันตลอดอายุขัยของท่าน

สรุปว่าอุคคตกฤหบดีได้มรดกจากบิดาเป็นเศรษฐีแทนบิดามีทรัพย์มรดกมากมายมีข้าทาสบริวารมาก ท่านดื่มสุรา ๑ วันเมา ๑ วันและพาบริวารไปฟ้อนรำในสวนอุทยานภควันได้พบพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงเกิดความละอาย ความเมาหายไปหมด ได้เข้าไปกราบถวายบังคมนั่งอยู่ที่ควรข้างหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบอุปนิสัยของท่านก่อนแล้วว่าที่ท่านดื่มสุรา ๑ วันนี่เพราะเกิดความทุกข์ไม่รู้จะแก้ความทุกข์นั้นอย่างไรและท่านผู้นี้ก็จะได้บรรลุธรรมในวันนี้จึงแสดงอานุภาพให้ท่านได้เห็นพระองค์ และเข้าไปกราบถวายความเคารพเพื่อพระองค์จะได้แสดงธรรมแก่ท่าน เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมจบแล้ว ท่านอุคคตกฤหบดีก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอนาคามี คือผู้มีปริณิพพานเป็นในที่สุคติขึ้น ไม่เวียนกลับมาอีก เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้บริบูรณ์ในสมาธิ แต่ทำได้พอประมาณในปัญญา สามารถละสังโยชน์ได้ ๕ ข้อ คือสักกายทิฎฐิ วิจิกิจฉา สีลพทุปปรามาส กามราคะ อรูปราคะ คือละสังโยชน์เบื้องต้นได้หมดสิ้นแล้ว ท่านอุคคตกฤหบดีมีคุณธรรม ๘ ข้อที่ไม่เหมือนใคร ในบั้นปลายชีวิตของท่านๆ ได้อุทิศเวลาทั้งหมดเพื่อพระพุทธศาสนาตลอดชีวิต

๔.๕ การบรรลุนิพพานของอุคคคฤหบดีอุบาสก

อุคคคฤหบดีเขาเกิดในสกุลเศรษฐีเมืองเวสาลี ในวัยเด็กมีชื่อเรียกไม่แน่นอน ต่อมา มีร่างกายสูง สง่างามเหมือนเสาระเนียดที่ตกแต่งแล้ว และเหมือนแผ่นผ้าที่ฉีกด้วยลวดลายและมี คุณความดีทั้งหลายฟุ้งขจรไป จึงตั้งชื่อว่า **อุคคเศรษฐี** เพราะเรือนร่าง และคุณทั้งสองนี้ฟุ้งขจรไป

ต่อมา ท่านเข้าเฝ้าฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเพียงครั้งแรกก็บรรลุโสดาปัตติผล เหตุที่ทำให้ ท่านบรรลุนิพพานนั้น น่าจะเกิดจากการที่ท่านมีความเคารพเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก แม้ท่านจะเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกล ท่านก็เกิดความเลื่อมใส อันนี้ได้แสดงให้เห็นว่าท่าน อุคคคฤหบดี นั้นในชาติก่อนท่านได้อยู่ใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าด้วยความเลื่อมใสศรัทธา และได้ตั้งความปรารถนาไว้ อยากจะให้มียศภาพเหมือนดังอุบาสกท่านนั้น และตั้งใจบำเพ็ญกุศลอย่างเต็มที่เพื่อจะ ได้สมปรารถนา แต่ เมื่อท่านได้เกิดมาร่วมศาสนาของพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าโคตมแล้ว ความปรารถนาของท่านก็สัมฤทธิ์ผล ต่อมาท่านเข้าเฝ้าถวายความเคารพและ ได้สดับฟังพระธรรมมี กถาจากพระพุทธเจ้าแม้เพียงครั้งแรกก็บรรลุโสดาปัตติผลเป็นพระโสดาบัน ท่านละสังขาร^๑ได้ ๓ คือ ๑. สักกายทิฐิ ที่แปลว่า เห็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร ที่ว่าเป็นตัวเป็นตน เป็นต้น ๒. วิจิกิจฉา ความไม่สงสัยไม่แน่ใจ ๓. สีลัพพตปรามาส ความยึดถือในศีลในวัตรอย่างงมงาย และคิดว่าจะหลุดพ้นจะบริสุทธิ์ได้ด้วยศีลด้วยวัตร เป็นต้น และบรรลุเป็นพระอนาคามีในการฟังธรรมครั้งต่อมา การบรรลุเป็นพระอนาคามีคือ ผู้มีปริณิพพานเป็นในที่ผุดขึ้น ไม่เวียนกลับมาอีก เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้บริบูรณ์ในสมาธิ แต่ทำได้พอประมาณในปัญญา สามารถละสังขาร^๑ได้ ๕ ข้อ คือ สักกายทิฐิ, วิจิกิจฉา, สีลัพพตปรามาส, กามราคะ, รูปราคะ, คือละสังขาร^๑เบื้องต้นได้หมดสิ้นแล้ว ท่านอุคคคฤหบดีมีคุณธรรม ๘ ข้อที่เหมือนกับอุคคคฤหบดี ครั้นแก่เฒ่า ท่านคิดว่า

“สิ่งใดเป็นที่รักที่พอใจของเรา^๑เราจะถวายสิ่งนั้นแก่พระพุทธเจ้า เพราะเราได้ฟังพระพุทธ คำรัสว่า บุคคลผู้ถวายของที่ชอบใจ ย่อมได้ของที่ชอบใจ” แล้วคิดต่อไปว่า

“พระศาสดาทรงทราบจิตใจของเราบ้างหรือไม่หนอ? หากทรงทราบ ก็ขอให้พระองค์เสด็จ มาที่บ้านเรา”

พระพุทธเจ้าทรงทราบความคิดของอุบาสกแล้ว จึงเสด็จมาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เมื่ออุบาสก รู้ว่าพระศาสดาเสด็จแล้วก็ร่าเริงดีใจ รีบออกไปต้อนรับ กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ รับบาตรแล้ว นิมนต์เข้าสู่เรือน แล้วถวายอาหารเลิศรสต่าง ๆ แต่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ จนเสวยเสร็จ เขาจึง กราบทูลถึงความคิดที่ตนเองคิด แล้วพระพุทธเจ้าทรงทราบด้วยพระญาณ จึงได้เสด็จมาทุก ๆ วัน

^๑อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๓/๓๒.

ในเรือนของอุคคกฤหบดีจะจัดตั้งอาสนะไว้ ๕๐๐ ที่เพื่อนิมนต์พระสงฆ์ให้มาฉันในเรือนของตนเป็นประจำ อุคคกฤหบดีอุบาสก หลังจากสิ้นชีวิตแล้ว ได้ไปเกิดเป็นเทพบุตร ในหมู่เทพชั้นกามโนมัย ชื่อว่า อุคคเทพบุตร ในสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วิหารเชตวันอุคคเทพบุตร ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ จากนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสถามท่านว่า อุคคะ ตามที่ท่านประสงค์สำเร็จแล้วหรือ อุคคเทพบุตรได้กราบทูลว่าสำเร็จแล้วพระเจ้าข้า ข้อความนี้หมายถึงความประสงค์ของอุคคะก่อนตายที่ท่านมีความประสงค์จะบรรลุนิพพาน หลังจากที่ยังเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสแล้ว ก็ได้บรรลุนิพพานตามที่มุ่งหมายไว้พระพุทธองค์ได้ตรัสสถาปนาให้อุคคเทพบุตรพึงมีใจความว่าผู้ให้ของที่น่าพอใจ ย่อมได้ของที่น่าพอใจ

ผู้ให้ของที่เลิศ ย่อมได้ของที่เลิศ

ผู้ให้ของที่ดี ย่อมได้ของที่ดี

และผู้ให้ของที่ประเสริฐ ย่อมเข้าถึงสถานที่ประเสริฐ

นรชนใดให้ของที่เลิศ ให้ของที่ดี และให้ของที่ประเสริฐ

นรชนนั้นจะบังเกิด ณ ที่ใด ๆ

ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน มียศในที่นั้น ๆ

สรุป อุคคกฤหบดีอุบาสก เกิดในตระกูลเศรษฐีในเมืองเวสาลี มีร่างกายสูง สง่างามเหมือนเสาระเนียดที่ตกแต่งแล้ว และเหมือนแผ่นผ้าที่ฉีกด้วยขลุ่ยและมีกลิ่นความดีทั้งหลายพุ่งขจรไป จึงตั้งชื่อว่า อุคคเศรษฐี ในอดีตชาติศาสนาพระพุทธเจ้าปทุมุตตรได้ตั้งความปรารถนาไว้ ในกาลพระพุทธเจ้าโคตมนี้ท่านได้บังเกิดร่วมศาสนา และได้เห็นพระพุทธเจ้าเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ได้สดับฟังพระธรรมเทศนา ได้ปัญญาจักขุ บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบัน และต่อมาไม่นานได้ตั้งใจฝึกจิตจนได้บรรลุพระอนาคามีผล เป็นพระอนาคามีเป็นลำดับ และได้จัดอาสนะ ๕๐๐ ที่ ถวายของที่ตนพอใจทุกวันนิมนต์พระมาฉันที่บ้านท่านประกอบด้วยคุณธรรม ๖ อย่างเมื่อท่านละสังขารแล้วไปเกิดในเทวโลกชั้นสุทธาวาส เป็นอุคคเทพบุตรบรรลุนิพพานที่นั่นตามที่มุ่งหมายไว้

๔.๖ การบรรลุลหกรรมของหัตถกคฤหบดี

หัตถกคฤหบดีเป็นราชโอรสของพระเจ้าอาพวกะ แห่งกรุงอาฬวี แคว้นอาฬวี มีพระนามว่า “อาพวกะ” หัตถกอุบาสิกผู้ได้รับการแต่งตั้งจากพระบรมศาสดาให้เป็นยอดของอุบาสิกทั้งหลายผู้สงเคราะห์บริษัทด้วยสังคหวัตถุ ๔^๒ หัตถกอุบาสิกเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๗ ประการ คือเป็นผู้มีศรัทธา ๑ มีศีล ๑ มีหิริ ๑ มีโอตตปปะ ๑ เป็นพหูสูต ๑ มีจาคะ ๑ มีปัญญา ๑ สำหรับการบรรลุลหกรรมของท่านนั้น หัตถกอาพวกะกุนารนั้นเมื่อเจริญวัยแล้วฟังพระธรรมเทศนาของพระบรมศาสดาแล้วก็แทงตลอดมรรคและผล ๑ มีความหมายว่ารู้แจ้งในมรรคข้อที่ ๑ โสคาปัตติมรรค คือผู้ที่กำลังใช้ปัญญาเห็นแจ้ง ส่องดูกิเลสสามตัวคือ สักกายทิฐิ, วิจิกิจฉา, สีลัพพตปรามาสที่ยังมีอำนาจครองใจ และหาวิธีกำจัดให้หมดไป เมื่อใดกำลังของใจเสื่อมถอยโอกาสนำพาชีวิตถอยลงสู่ภพภูมิเบื้องต่ำมิได้เป็นได้ แต่หากเมื่อใดประหารกิเลสทั้งสามได้หมดสิ้นจากใจ กิเลสทั้งสามเข้าครอบครองใจไม่ได้ หัตถกคฤหบดีนี้ท่านประกอบด้วยธรรมทั้ง ๗ อย่าง คนเราถ้าสืบลบิรุตม์แล้วการจะปรารถนาสิ่งใดย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ยากนัก สกทาคามี หรือ สกิทาคามี แปลว่า ผู้กลับมาเพียงครั้งเดียว เป็นชื่อเรียกพระอริยบุคคลลำดับที่ ๒ ใน ๔ ประเภท ที่เรียกว่า “ผู้กลับมาเพียงครั้งเดียว” หมายถึง พระสกิทาคามีจะเกิดในกามาวจรภพอีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้นก็จะถึงพระนิพพาน ผู้ได้บรรลुสกิทาคามีผลคือผู้ที่ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๓ ประการแรกได้เช่นเดียวกับพระโสดาบัน อีกทั้งทำสังโยชน์เบื้องต่ำอีกสองประการที่เหลือให้เบาบางลงด้วยคือ กามราคะ หมายถึง ความพอใจในกาม คือ การความเพลินในการได้เสพ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์ ที่น่าพอใจ ปฏิฆะ หมายถึง ความกระทบกระทั่งในใจ คล้ายความพยายามอย่างละเอียด หากสังโยชน์เบื้องต่ำทั้งสองประการนี้หมดไปก็จะเป็นพระอนาคามี อนาคามี แปลว่า ผู้ไม่มาเกิดอีก หมายความว่าจะไม่กลับมาเกิดในกามาวจรภพอีก แต่จะเกิดใน พรหมโลก อีกเพียงครั้งเดียว แล้วจะนิพพานจากพรหมโลกนั้นเลย เป็นชื่อเรียกพระอริยบุคคลประเภทที่ ๓ ใน ๔ ประเภท คือ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี อรหัตต์ เป็นผู้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ (โอรัมภาคัยสังโยชน์) ทั้ง ๕ ประการได้แล้ว ยังเหลือสังโยชน์เบื้องสูง (อุทรมภาคัยสังโยชน์) อีก ๕ ประการ คือ รูปราคะ หมายถึง ความพอใจในรูปฌาน หรือ รูปธรรมอันประณีต หรือ ความพอใจในรูปภพ อรูปราคะ หมายถึง ความพอใจในอรูปฌาน หรือ พิจารณาในอรูปธรรม เช่น ความรู้ เป็นต้น หรือ ความพอใจในอรูปภพ มานะ หมายถึง ความสำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ เช่น เป็นพระอนาคามี (แม้ว่าจะเป็นจริงๆ) เป็นต้น อุทธัจจะ คือ ความฟุ้งของจิต อวิชชา คือ ความไม่รู้แจ้งอนึ่งพึงเข้าใจว่า แม้สังโยชน์เบื้องสูงบางข้อจะมีชื่อเหมือนกิเลสอย่างหายาบทันยังมีในปุถุชน (ผู้ยังไม่บรรลุเป็นพระอริยบุคคล) เช่น มานะ อุทธัจจะ หรือ อวิชชา แต่สังโยชน์เบื้องสูง

^๒ ๐.ทก. (ไทย) ๒๐/๒๕๐/๓๑.

อันเป็นกิเลสที่ยังหลงเหลืออยู่ในจิตใจของพระอนาคามีนั่น เป็นกิเลสที่ละเอียดกว่าของปวชนอย่างมาก หัตถกคฤหบดีก็เช่นเดียวกัน ด้วยบุญบารมีของท่านที่เต็มเปี่ยม ตั้งความปรารถนาไว้ในอดีตชาติ และคุณธรรม ๗ ข้อ ของท่านที่บริบูรณ์แล้ว ทำให้รู้แจ้งแทงตลอดในมรรคและผลทั้ง ๓ บรรลุผลเป็นพระอนาคามี แปลว่าผู้ไม่กลับมาอีก ท่านมีอุบาสกผู้เป็นอริยสาวกคือผู้เป็นโสดาบัน สกทาคามี และอนาคามีเท่านั้น ๕๐๐คน แวดล้อม เทียวไปทุกเวลา อนาคามี แปลว่า ผู้ไม่มาเกิดอีก หมายความว่า จะไม่กลับมาเกิดในกามาวจรภพอีก แต่จะเกิดใน พรหมโลก อีกเพียงครั้งเดียว แล้วจะนิพพานจากพรหมโลกนั้นเลย^{๑๑}

สรุปหัตถกคฤหบดีหัตถกอุบาสกผู้ได้รับการแต่งตั้งจากพระบรมศาสดาให้เป็นยอดของอุบาสกทั้งหลายผู้สงเคราะห์บริษัทเป็นผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าแล้วด้วยบุญบารมีของท่านและการตั้งมั่นในศีลในคุณธรรมและความปรารถนาที่ตั้งไว้ในอดีตชาติ ก็รู้แจ้งในมรรคและผลทั้ง ๓ คือโสดาปัตติมรรค, โสดาปัตติผล, สกทาคามิมรรค สกทาคามีผล, อนาคามิมรรค, อนาคามีผล, เป็นผู้ไม่กลับมาอีกในกามาวจรภพ แต่ไปเกิดในพรหมโลก และนิพพานในที่นั้น

๔.๗ การบรรลุธรรมของนกุลบิดาคฤหบดีอุบาสก

นกุลบิดาคฤหบดี เกิดในตระกูลเศรษฐีในเมืองสูงสูมารคิริ แคว้นภัคคะ เมื่อเจริญวัยแล้ว บิดามารดาได้จัดหาคู่ครองผู้มีฐานะเสมอกันให้ ได้อยู่ครองเรือนตามขรวาสวัสดิ์ จนมีบุตรตั้งชื่อว่า “นกุล” ชนทั้งหลายจึงเรียก สองสามีภรรยาว่า “นกุลบิดา และ นกุลมารดา”

สมัยหนึ่ง พระศาสดาอันมีภิกษุสงฆ์แวดล้อมได้เสด็จจาริกไปถึงนครนั้น และประทับอยู่ที่เกสกลาวัน ครั้งนั้น นกุลบิดาคฤหบดีและนกุลมารดาหปตานี นี้ ก็ไปเข้าเฝ้าพระบรมศาสดา พร้อมด้วยเหล่าชาวสูงสูมารคิรินคร ในการเข้าเฝ้าครั้งแรกนั้น เขาและภริยาก็เกิดความรู้สึกเสมือนหนึ่งว่า พระทศพลเป็นบุตรของตน จึงหมอบลงที่พระยุคลบาทของพระศาสดากราบทูลเหมือนมารดาบิดาที่จากกันหลายปี และมาพบกันและกล่าวพรรณนาต่างๆ เหมือนว่ามีคามผูกพันกันมาก่อน ในอดีตชาตินั้นทั้งสองก็เป็นญาติ ที่ใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้ามาก่อน มีความรักที่ติดต่อยาวนาน ข้ามภพข้ามชาติ เมื่อมาพบพระพุทธองค์จึงลืมนสติ เข้าไปนพบาทแทบเท้าพระพุทธองค์พรรณนาต่างๆ แต่ เมื่อทั้งสองได้สติแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาอนุปพิภพหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุปพิภพ และทราบว่าบุคคลทั้งสองนั้น ได้ฟัง มีจิตปราศจากกิเลส

^{๑๑} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๓/๒๘๕.

ปราศจากนิเวศมีกามะฉันทะนิเวศเป็นต้นแล้ว มีจิตเบิกบานแจ่มใสประกอบด้วยปีติและ
ปราโมทย์ ประกอบด้วยศรัทธามีการปฏิบัติชอบแล้ว ก็ทรงแสดงอริยสัจ ๔ เพื่อประโยชน์แก่การ
บรรลुโลกุตระธรรม อันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับบรรพชิต
และคฤหัสถ์ควรศึกษา ควรรู้และควรที่จะปฏิบัติตาม เพื่อความสิ้นกิเลสทั้งหลาย และเพื่อความ
หลุดพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะสงสาร ท่านทั้งสองตั้งใจฟังธรรมเทศนานั้น ส่องกระแสจิตพิจารณาพระ
ธรรมเทศนานั้น ปัญญาเกิดขึ้นได้ธรรมจักขุ บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบัน

พระโสดาบันคือผู้เข้าถึงกระแสอริยบุคคลเดินทางอย่างถูกต้องอย่างแท้จริงเป็นผู้ที่ทำได้
บริบูรณ์ในขั้นศีล ทำได้พอประมาณในขั้นสมาธิ ทำได้พอประมาณในขั้นปัญญา และสามารถละ
สังโยชน์ได้ ๓ ข้อ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส และมีศรัทธาไม่หวั่นไหวใน
พระพุทธ พระธรรม และ พระสงฆ์ เพราะปฏิบัติธรรมจนเข้าใจหลักธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงจนหมดความเคลือบแคลงสงสัยใดๆ ในหลักธรรมคำสอน และเชื่อมั่นในพระอริยสงฆ์ผู้
ที่ปฏิบัติตามคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้อย่างแท้จริง จนบรรลุความเป็นอริยบุคคลได้พร้อม
ทั้งสามารถปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างถูกต้องตรงไปสู่หนทางแห่งความดับทุกข์คือพระนิพพาน^{๑๔}

ในครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้ตรัสเตือนภิกษุอยู่เสมอ ๆ ว่า ชนเหล่าใดทั้งเด็กและผู้ใหญ่
ทั้งพาลและบัณฑิต ทั้งมั่งมีและขัดสน ล้วนมีความตายเป็นเบื้องหน้า ภาชนะดินที่ช่างหม้อปั้น
ทั้งเล็กทั้งใหญ่ทั้งสูงและดิบ ย่อมมีความแตกสลายเป็นที่สุดสิ้นใด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็ฉนั้น
สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด^{๑๕}
สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะไม่ได้ตรัสรู้ ไม่เข้าใจในอริยสัจเหล่านี้ ตถาคตและพวกเธอจึงเร่ร่อนไป
ในภพทั้งหลายสิ้นกาลนาน

สรุปว่ากุสโลบายการปฏิบัติในอดีตกาลได้ตั้งความปรารถนาที่มีความคุ้นเคยกับพระพุทธเจ้าได้
อยู่ใกล้พระพุทธเจ้าทั้งเป็นปุถุชนปุถุชนมาก่อน บุญนั้นและความผูกพันมีได้จางหายข้ามภพชาติมา
จนสมัยพระพุทธเจ้าโคตมก็ได้มาอยู่ใกล้ซิด ทั้งมีความรู้สึกเหมือนว่าพระพุทธเจ้านั้นเป็นบุตรของ

^{๑๔} พระมหาอำนาจ อานนุโท .การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท . หน้า ๑๑๗.

^{๑๕} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๘๕/๑๐๗. ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๕/๑๓๑-๑๓๒.

ตน จนยากที่จะห้ามใจตัวเอง ลืมสติบิสิระแทบพระบาทพรรณาต่างๆ ในสุดท้ายนั้นพระพุทธเจ้า ได้แสดงธรรมเทศนาให้ทั้งสองได้ตั้งอยู่ในคุณธรรมแห่งอริยบุคคลเข้าถึงธรรมจักขุ จนบรรลุ + โสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบัน

๔.๘ การบรรลุธรรมของสุรอำภักฐะอุบาสก

สุรอำภักฐะอุบาสกตั้งความปรารถนาไว้ในอดีตอุบาสกผู้นี้ ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปุ ทมุตตระ บังเกิดในเรือนสกุล กรุงหังสวดีกำลังฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดา เห็นพระศาสดา ทรงสถาปนาอุบาสกผู้หนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสกผู้เลื่อมใสไม่หวั่นไหว ก็ ตั้งความปรารถนาอย่างนั้น ทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไปปรารถนาตำแหน่งนั้นบ้าง ครั้นสิ้นชีวิตลง ก็ เวียนว่ายอยู่ในภพภูมิเทวดาและมนุษย์ถึงแสนกับ

ในสมัยพระสมณะโคตมพุทธเจ้าในพุทธรูปบาทกาลนี้บังเกิดในสกุลเศรษฐี พวกญาติได้ ขนานนามว่า ปุรพันธะต่อมาเขาเจริญวัย ดำรงอยู่ในฆราวาสวิสัย ก็ได้มีความเลื่อมใสและเป็น อุปัฏฐากของเหล่าอัญญเดียริย์

สมัยหนึ่ง พระศาสดาอันมีภิกษุสงฆ์แวดล้อมก็ได้เสด็จจาริกไปถึงนครนั้น และประทับอยู่ ที่เภสกลวันครั้งนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูโลกเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นเหตุแห่งโศดาปัตติมรรคของ เขา จึงเสด็จไปถึงประตูนิเวศน์ในเวลาเที่ยวแสวงหาอาหาร เขาเห็นพระทศพล จึงคิดว่า

พระสมณโคตมทรงอุบัติในสกุลใหญ่และเป็นผู้อันมหาชนรู้จักกันอย่างดีในโลก ด้วยเหตุ นั้น การไม่ไปสำนักของพระสมณโคตมนั้นไม่สมควร เขาจึงไปสู่สำนักพระศาสดา กราบที่พระบุคคล บาท รับบาตรแล้วอาราธนาให้เสด็จเข้าไปเรือน ให้ประทับนั่งบนบัลลังก์มีค่ามากถวายภิกษา เมื่อ เสร็จภัตกิจ จึงนั่ง ณ ที่ สมควรส่วนข้างหนึ่ง

พระศาสดาทรงแสดงธรรมตามอำนาจริยาของเขาจบเทศนาเขาก็ดำรงอยู่โศดาปัตติผล แม้ พระศาสดาทรงฝึกเขาแล้ว ก็เสด็จไปพระเชตวันวิหาร

พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายไปส่วนมากพระพุทธองค์ทรงยก เรื่อง ทาน ศีล ในอนุปูปพิภพเป็นลำดับจนถึง อริยสัจจะธรรม ๔ ซึ่งกล่าวถึงเรื่องทุกข์ และการดับ ทุกข์นั้นขึ้นแสดง ส่วนมากผู้ได้สดับฟังแล้วเกิดความเลื่อมใสในธรรมปฎิญาตนเป็นอุบาสก ใน ส่วนของท่านนั้นเข้าใจว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าคงได้แสดงธรรมมากกว่านั้น มีข้อยืนยันว่าท่านได้ฟัง ยิ่งกว่านั้น คือประเด็นที่ว่า หลังจากพระพุทธเจ้าแสดงธรรมแล้ว และกลับไปพระเชตวัน แต่มารได้ พู่ว่า ได้กล่าวธรรมโดยไม่ทันได้พิจารณาว่า “ ปัญจันตัมไม่เที่ยง ” ก็แสดงว่าพระพุทธเจ้าได้ทรง แสดงเรื่อง จันตัมคือความเกิดดับของจันตัมทั้งห้าแก่สุรอำภักฐะได้สดับฟังเป็นลำดับตั้งแต่

อนุப்புพิณ อริยสัจ ๔ และยกไตรลักษณ์ขึ้นแสดงถึงความไม่เที่ยงของสังขาร จนสุรธัมมพัฏฐะ เกิดธรรมจักขุบรรลุโสดาปัตติผล

สรุปสุรธัมมพัฏฐะอุบาสก เป็นเอตทัคคะในด้านความเลื่อมใสอย่างยิ่งในพระพุทธเจ้า ในครั้งศาสนาของพระพุทธเจ้าปฐมุตตระ ได้ตั้งความปรารถนาในตำแหน่งเอตทัคคะ และสร้างสมคุณความดีเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิเทวดาและมนุษย์ และในสมัยพระพุทธเจ้าโคตมะได้มาถึงกำเนิดในสกุลเศรษฐี มารดาบิดา ตั้งชื่อว่าสุรธัมมพัฏฐะ เมื่อเจริญวัยใช้ชีวิตในฆราวาสวิสัย ได้เป็นอุปัชฌายาของพวกเดียรถีย์ เข้าตรูพระพุทธองค์ทรงตรวจดูสัตว์โลก ทรงเห็นอุปนิสัยของท่านจะได้บรรลุธรรม จึงเสด็จไปยังประตูป้านของเขาในเวลาวิณทนาต เมื่อเห็นพระพุทธเจ้า เสด็จมาจึงเข้าเฝ้ากราบทบทยอุคบาททูลอาราธนาเข้าไปเสวยภัตตาหารในบ้าน พอเสวยเสร็จแล้ว พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรด พอจบพระธรรมเทศนาเศรษฐีก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล พระพุทธองค์ได้ทรงปรารภเรื่องมารเป็นเหตุ จึงทรงแต่งตั้งสุรธัมมพัฏฐะในตำแหน่งเอตทัคคะผู้มีศรัทธาไม่หวั่นไหว

๔.๕ การบรรลุธรรมของพระเจ้ามหานามะอุบาสก

พระเจ้ามหานามสาकยราชา เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอมิตทนะ ซึ่งเป็นพระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนะ พุทธบิดา มีพระอนุชา 1 พระองค์ คือ เจ้าชายอนรุทธะ และมีพระกนิษฐภคินีหนึ่งพระองค์ คือ พระนางโรหิณี ตามชื่อแม่น้ำโรหิณีเมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าชายสิทธัตถะ ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว จึงเสด็จมาโปรด ประทานสงเคราะห์พระประยูรญาติ ให้ดำรงอยู่ในสุขสมบัติ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ทั้งที่เป็นของทิพย์ และสุขเกษมสถานอันเป็นบรมสุข คือนิพพานตามอำนาจสาบารมี ของแต่ละพระองค์ เจ้าชายมหานามะก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน ด้วยการเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ในครั้งแรกเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีสาकยกุมาร อีกเป็นจำนวนมาก ออกบวรพชาติดตามแวดล้อม พระบรมศาสดา แม้แต่พระอนุชาของพระเจ้ามหานามะ คือ เจ้าชายอนรุทธะ ก็เสด็จออกบวชด้วยเช่นกัน

เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา ได้บรรลุพระอรหัตผล และดับขันธปรินิพพานแล้ว ราชสมบัติก็ขาดรัชทายาทสืบสันตติวงศ์ หม่อมอำมาตย์ราชบุโรhitทั้งหลาย จึงได้ตกลงอัญเชิญเจ้าชายมหานามะ ผู้เป็นพระภาติยะของพระเจ้าสุทโธทนะ[1] เข้าทำพิธีราชาภิเษกขึ้น ครบครองราชย์สมบัติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิมหานามสาकยราชา แห่งกรุงกบิลพัสดุ์สืบต่อไป

ต่อมาสมัยหนึ่ง พระบรมศาสดาเสด็จจำพรรษา ณ เมืองเวรัญชา พร้อมด้วยหมู่พระภิกษุสงฆ์ ตามคำอาราธนาของเวรัญชพราหมณ์ ภิกษุสงฆ์ได้รับความลำบาก ด้วยการเที่ยวภิกขาจาร เพราะขาดทายกและทายิกาที่จะถวายอาหารบิณฑบาตตลอดทั้งพรรษา

ครั้นออกพรรษาแล้ว พระพุทธองค์ทรงพาภิกษุสงฆ์ เสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ เสด็จเข้าประทับ ณ นิโครธาราม พระเจ้ามหายานามสากยราช ทรงทราบจึงเสด็จไปเฝ้า กราบถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ณ ที่อันสมควร กราบว่าพระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ได้รับความลำบากด้วย ภิกขาจารในพรรษาที่ผ่านมา จึงกราบทูลขอพระวโรกาส ถวายภัตตาหารอันมีรสประณีตแด่พระพุทธองค์ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นระยะเวลา ๔ เดือน

ครั้นทราบว่า พระพุทธองค์ทรงรับโดยคุณิภาพแล้ว ตั้งแต่วันรุ่งขึ้น ก็ได้บำรุงภิกษุสงฆ์ โดยมีพระพุทธองค์เป็นประมุข ด้วยโภชนาหารอันประณีต และของมีรสอร่อย ๔ ชนิด ทุก ๆ วัน ครั้นครบกำหนด ๔ เดือนแล้ว ได้กราบทูลขอรับปฏิญญาต่อไปอีก ๔ เดือน รวมเป็น ๘ เดือน และก็ขอรับปฏิญญาต่ออีก ๔ เดือน รวมทั้งสิ้นเป็น ๑ ปี

เมื่อครบกำหนดวาระ ๑ ปีแล้ว พระพุทธองค์ไม่ทรงรับอาราธนาเกินไปกว่านั้น ส่วนพระเจ้ามหายานามสากยราช ก็ทรงปลาทปลื้มปีติยินดี กับสักการทานที่พระองค์บำเพ็ญถวาย ตลอดระยะเวลา ๑ ปีนั้น เกียรติคุณของพระเจ้ามหายานาม ก็พุ่งขจรไปทั่วทั้งชมพูทวีป

ต่อมา พระพุทธองค์ประทับ ณ วัดพระเชตะวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้สถาปนาพระเจ้ามหายานามสากยราช ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ในฝ่ายผู้ถวายอาหารมีรสอันประณีตในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไม่ระบุว่าท่านเสียชีวิตเมื่อใดและที่ใด แต่ท่านคงดำรงชันช้อย์พอสมควรแก่กาลจึงอันตรธานไป

สรุปว่าเจ้ามหายานามะได้สดับฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าครั้งที่เสด็จมาโปรดประทานสงเคราะห์พระประยูรญาติในกรุงกบิลพัสดุ์ ให้ดำรงอยู่ในสุขสมบัติ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ทั้งที่เป็นของทิพย์ และสุขเกษมสถานอันเป็นบรมสุข คือนิพพาน ตามอำนาจวาสนาบารมี ของแต่ละพระองค์ เจ้าชายมหายานามะก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน ด้วยการเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ในครั้งแรกเท่านั้น

๔.๑๐ การบรรลุธรรมของตปุสสะ-ภัลลิกะ

พระพุทธเจ้าแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ณคางไม้ราชยคณะพาณิขทั้งสองได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่ ณ ภายใต้ต้นไม้ราชยคณะ (ไม้เกด) ได้ทูลถวาย ข้าวสัตตคุณงข้าวสัตตคุณก่อนแด่พระพุทธเจ้าตามคำบอกของเทวดาขณะนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงปริวิตกว่าพระตถาคตทั้งหลาย ไม่รับวัตถุด้วยมือ เราจะพึงรับสัตตคุณ และสัตตคุณด้วยอะไรหนอได้ทราบว่าบาตรใดของพระองค์ได้มีอยู่ในเวลาทรงประกอบความเพียรแต่บาตรนั้นได้หายไปเมื่อนางสุชาดามาถวายข้าวปายาสเพราะเหตุนี้พระองค์จึงได้ทรงมีพระราพึงนี้ว่าบาตรของเราไม่มีก็แลพระตถาคตทั้งหลายองค์ก่อนๆ ไม่ทรงรับด้วยพระหัตถ์เลยเราจะพึงรับข้าวสัตตคุณงและข้าวสัตตคุณก่อนปรุงน้ำผึ้ง

ด้วยอะไรเล่าลำดับนั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ องค์ทรงทราบพระปริวิตกแห่งจิตของพระผู้มีพระภาค ด้วยใจของตนแล้ว เสด็จมาจาก ๔ ทิศ ทรงนำบาตรที่สำเร็จด้วยศิลา ๔ ใบเข้าไปถวายพระผู้มีพระภาคกราบทูลว่าขอพระผู้มีพระภาคจงทรงรับสัตตุงและสัตตูก้อนด้วยบาตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงใช้บาตรสำเร็จด้วยศิลาอันใหม่เอี่ยมมีพรหม (สี) คล้ายถั่วเขียว รับสัตตุงและสัตตูก้อนแล้วเสวย ครั้นเสวยเสร็จแล้วถวายน้ำในเวลาเสร็จภัตกิจแล้วถวายบังคม นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ที่นั่น พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่เขาทั้งสองในเวลาจบเทศนา เขาทั้งสองได้ธรรมจักขุคือดวงตาเห็นธรรมตั้งอยู่ในสภาวะทั้ง ๒ ที่เรียกว่าทเววาจิกะที่เปล่งวาจาถึงพระพุทธรเจ้าและพระธรรมทั้งสอง เท่านั้นท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธรเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในฝ่ายผู้ถึงรัตนะทั้ง ๒

ปฐมอุบาสกคนแรกในพระพุทธศาสนา หมายถึง ตปุสสะ กับภัลลิกะ ในกาลนั้นเป็น สัปดาห์ที่ ๗ ที่พระพุทธรเจ้าประทับเสวยวิมุตติสุข (สุขเกิดแต่ความหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะและปวงทุกข์) ภายหลังจากตรัสรู้ ตปุสสะ กับภัลลิกะเข้ามาถวายสัตตุงสัตตูก้อน (ข้าวตอกเสียบงเดินทาง) เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสร็จการเสวยแล้วทรงแสดงธรรมโปรด พ่อค้าทั้งสองให้เกิดปิติในธรรมเกิดธรรมจักขุแล้ว ได้กราบทูลแสดงตนเป็นอุบาสกด้วยความเลื่อมใสขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระธรรม ว่าเป็นสภาวะตลอดชีวิต ด้วยเวลานั้นยังไม่มีพระสงฆ์ปฐม อุบาสกทั้งสองนี้จึงเป็นอุบาสกประเภท "ทเววาจิก" คือเปล่งวาจาขอถึงพระพุทธรเจ้า และพระธรรมทั้งสองเป็นที่พึ่งที่ระลึกตลอดไป

ตารางที่ ๑ แสดงการบรรลุธรรมของอุบาสกผู้ได้รับเอตทัคคะ ทั้ง ๑๐ ท่าน

อุบาสก	เอตทัคคะ	ลักษณะการบรรลุธรรม
ตปุสสะ-ภัลลิกะ	ผู้ถึงรัตนะ ๒ ก่อน	พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่ตปุสสะ-ภัลลิกะในเวลาจบเทศนา เขาทั้งสองได้ธรรมจักขุคือดวงตาเห็นธรรมตั้งอยู่ในสภาวะทั้ง ๒ ที่เรียกว่าทเววาจิกะที่เปล่งวาจาถึงพระพุทธเจ้าและพระธรรมทั้งสองเท่านั้น ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้เลิศในฝ่ายผู้ถึงรัตนะทั้ง ๒
อนาถปิณฑิกเศรษฐี	ผู้เลิศในการให้ทาน	อนาถปิณฑิกเฝ้ารอเวลาที่จะเข้าพบพระพุทธเจ้ามานานแสนนาน บำเพ็ญเพียรบุญกุศลมามากแล้ว จนถึงที่สุดเหมือนคนที่รอคอยสิ่งที่ตนปรารถนาอยากได้เมื่อได้สมปรารถนาก็เกิดความปิติยินดี จนไม่อาจที่จะห้ามใจ พระพุทธองค์ทรงทราบอุปนิสัยของอนาถปิณฑิกะแล้วทรงแสดงพระธรรมเทศนาอนุปฺพฬิกถาอริยสัจ ๔ โดยย่อจนได้ดวงตาเห็นธรรมบรรลุเป็นโสดาบันละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, สีลัพพตปรามาสะ, มีศรัทธาไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัยเพราะเหตุนั้น ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าในตำแหน่งอัครทายกว่าเป็นผู้เลิศในการให้ทาน

อุบาสก	เอตทัคคะ	ลักษณะการบรรลुธรรม
จิตตะกถุหบดี	ผู้เป็นธรรมกถึก	จิตตะกถุหบดีได้บรรลุโสดาบันจากพระมหานามะเถระเพราะฟังธรรมสพายตนวิภังค์เท่ากับได้บรรลุโสดาปัตติผลต่อมาก็ได้ฟังพระธรรมสพายะตะนวิภังค์โดยย่อ จากเสนาบดีสารีบุตรก็ได้บรรลุพระอนาคามี สามารถละสังโยชน์ได้ ๕ ข้อ คือ สักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, สีลัพพตปรามาส, กามราคะ, อรูปราคะ, การบรรลุธรรมของพระอริยะสาวกพระพุทธเจ้าตั้งแต่โสดาบันนี้ไปนั้นย่อมไม่กลับลงมามากพูดได้ว่าเป็นผู้เข้าสู่พระอรหันตผลคือ ดับกิเลส เห็นนิพพานแน่นอนและจะไม่กลับลงมามากตลอดไป ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในฝ่ายธรรมกถึก
พระเจ้ามโหฬารนามสากยะ	ผู้ถวายทานมีรสอันประณีต	เจ้าชายมโหฬารนามะก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบันด้วยการเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ในครั้งแรกเท่านั้น ครั้งเมื่อเมืองเวรัญชาเกิดปัญหาเรื่องการขาดอาหาร พระพุทธเจ้าเสด็จมาที่กรุงกบิลพัสดุ์เจ้ามโหฬารนามะได้กราบทูลถวายภัตตาหารอันมีรสประณีต แต่พระพุทธองค์และพระสงฆ์ทั้งหลายตลอดปี ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในฝ่ายผู้ถวายทานอันมีรสประณีต
สุรอำมพัฏฐะอุบาสก	ผู้มีศรัทธาไม่หวั่นไหว	การบรรลุธรรมของสุรอำมพัฏฐะอุบาสกนั้น เนื่องด้วยความเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง พระพุทธองค์ ทรงเห็นอุปนิสัยของสุรอำมพัฏฐะจะได้บรรลุ พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาสุรอำมพัฏฐะเศรษฐีก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา, สีลัพพตปรามาส, เป็นอริยบุคคลชั้นต้น พระพุทธองค์ได้ทรงปรารภเรื่องมารเป็นเหตุ จึงทรงแต่งตั้งสุรอำมพัฏฐะในตำแหน่งเอตทัคคะผู้มีศรัทธาไม่หวั่นไหว

อุบาสก	เอตทัคคะ	ลักษณะการบรรลุนิพพาน
หัตถกคฤหบดี	ผู้สงเคราะห์บริษัท ด้วยสังคหวัตถุ ๔	หัตถกคฤหบดีหัตถกอุบาสกผู้ได้รับการแต่งตั้งจากพระบรมศาสดาให้เป็นยอดของอุบาสกทั้งหลายผู้สงเคราะห์บริษัท ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าแล้วด้วยบุญบารมีของท่านและการตั้งมั่นในศีลในคุณธรรมและความปรารถนาที่ตั้งไว้ในอดีตชาติ ก็รู้แจ้งในมรรคและผลทั้ง ๓ คือโสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกทาคทมิมรรค สกาทามิผล อนาคามิมรรค อนาคามิผล เป็นผู้ไม่กลับมาอีกในกามาวจรภพ แต่ไปเกิดในพรหมโลก และนิพพานในที่นั่นท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในฝ่ายผู้สงเคราะห์บริษัทด้วยสังคหวัตถุ ๔
อุคคคฤหบดี	ผู้ให้ของเจริญจิต	อุคคคฤหบดีอุบาสก เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ได้สดับฟังพระธรรมเทศนา ได้ปัญญาจักขุ บรรลุโสดาปัตติผล ละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฐิ , วิจิกิจฉา สัมมัตตปริมาส , เป็นพระโสดาบัน และต่อมาไม่นานได้ตั้งใจฝึกจิตจนได้บรรลุพระอนาคามิผล ละสังโยชน์เบื้องต่ำได้หมดสิ้นแล้ว เป็นพระอนาคามีเป็นลำดับ และได้จัดอาสนะ ๕๐๐ ที่ ถวายของที่ตนพอใจทุกวันนิมนต์พระมาฉันที่บ้าน ท่านประกอบด้วยคุณธรรม ๖ อย่าง เมื่อท่านละสังขารแล้ว ไปเกิดในเทวโลกชั้นสุทธาวาส เป็นอุคคเทพบุตร บรรลุอรหัตผลที่นั่นตามที่มุ่งหมายไว้ ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในฝ่ายผู้ให้ของอันเจริญจิต

อุบาสก	เอตทัคคะ	ลักษณะการบรรลุนิพพาน
อุคคตะกฤหบดี	ผู้อุปัฏฐากภิกษุสงฆ์	อุคคตะกฤหบดีได้รับฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าขณะเมาสุรา ซึ่งพระองค์ทรงทรงทราบก่อนแล้วว่า ที่ท่านดื่มสุรา เพราะเกิดความทุกข์ไม่รู้จะแก้ความทุกข์นั้นอย่างไร ผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม ท่านจึงตั้งใจฟังใช้สติปัญญาพิจารณาธรรมนั้น จึงได้บรรลุนิพพานเป็นพระอนาคามี คือผู้มีปริณิพพานเป็นในที่สุดขึ้น ไม่เวียนกลับมาอีก เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้บริบูรณ์ในสมาธิ แต่ทำได้พอประมาณในปัญญา สามารถละสังโยชน์ได้ ๕ ข้อ คือ สักกายทิฏฐิ , วิจิกิจฉา , สีลัพพตปรามาส. กามราคะ , อนุปราคะ , คือละสังโยชน์เบื้องต้นได้หมดสิ้นแล้ว ท่านอุคคตะกฤหบดีมีคุณธรรม ๘ ข้อที่ไม่เหมือนใคร ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในฝ่ายผู้อุปัฏฐากภิกษุสงฆ์
ชีวกโกมารภัจ	ผู้เลื่อมใสในบุคคล	หมอชีวกโกมารภัจนั้นท่านเป็นผู้มีสติปัญญามีปฏิภาณไหวพริบเฉลียวฉลาดตั้งแต่เยาว์วัย เป็นแพทย์ประจำตัวของพระเจ้าพิมพิสารและยังได้ถวายตัวเป็นแพทย์ประจำพระพุทธเจ้าและดูแลพระสงฆ์ในยามอาพาธและตลอด ถึงชาวบ้านทั่วไป จนเมื่อครั้งเข้าถวายการรักษาพระพุทธองค์ด้วยพระโอสถระบายอ่อนๆแด่พระพุทธเจ้า แล้วถวายผ้ากาสี ๑ คู่ พระพุทธองค์ทรงรับแล้วตรัสอนุโมทนาเถาในการถวายทานนั้น จบอนุโมทนาชีวกโกมารภัจตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ , วิจิกิจฉา , สีลัพพตปรามาส, เป็นอริยบุคคลชั้นต้นจึงทรงแต่งตั้งชีวกโกมารภัจในตำแหน่งเอตทัคคะผู้มีความเลื่อมใสในบุคคล

อุบาสก	เอตทัคคะ	ลักษณะการบรรลุนิพพาน
นกุลบิดาคฤหบดี	ผู้มีความคุ้นเคย	นกุลบิดาคฤหบดีในอดีตชาติได้ตั้งความปรารถนามีความคุ้นเคยกับพระพุทธเจ้าได้อยู่ใกล้พระพุทธเจ้า ทั้งเป็น ปู่ย่า ป้า น้ำ อา มาก่อนบุญนั้นและความผูกพันรั้งมิได้จางหายข้ามภพชาติมาจนสมัยพระพุทธเจ้าโคตมก็ได้มาอยู่ใกล้ชิด ทั้งมีความรู้สึก เหมือนว่าพระพุทธเจ้านั้นเป็นบุตรของตน จนยากที่จะห้ามใจตัวเอง ลืมสติบิณฑิระแบบพระบาทพรรณาต่างๆ ในสุดท้ายนั้นพระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมเทศนาให้ทั้งสองได้ตั้งอยู่ในคุณธรรมแห่งอริยบุคคลเข้าถึงธรรมจักขุ จนบรรลุโสดาปัตติผล ละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ , วิจิกิจฉา , สีลัพพตปรามาส, เป็นอริยบุคคลขั้นต้นเป็นพระโสดาบัน ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศในฝ่ายผู้มีความคุ้นเคย

บุคคลที่ได้บรรลุนิพพาน และได้ยกขึ้นเป็นเอตทัคคะก็ถือเป็นตำแหน่งทางพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้ประทานแต่งตั้งให้พุทธบริษัท คือ ภิกษุภิกษุณีอุบาสกอุบาสิกา ผู้มีความรู้ความสามารถเด่นกว่าท่านอื่นๆ ในด้านนั้นๆ และแต่ละท่านนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาให้ฟัง โดยพระองค์เองบ้าง โดยพระสาวกที่สำคัญแสดงบ้างจนท่านเหล่านั้นได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุนิพพานเป็นอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาในการศึกษาวิเคราะห์การบรรลุนิพพานของอุบาสกทั้งหมดนี้ผู้ศึกษาเห็นว่า การบรรลุนิพพานของท่านนั้นจะแตกต่างที่ชัดเจนก็คือสถานที่เวลานอกนั้น ก็เป็นในส่วนของเรื่องหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นแสดงโดยแสดงโดยให้ตรงกับอุปนิสัยของท่านเหล่านั้นประกอบกับที่ท่านเหล่านั้นได้สร้างสมบุญบารมีมาก่อนแล้วและได้ตั้งความปรารถนามาก่อนเมื่อถึงเวลาบารมีที่สร้างสมมาเต็มที่ก็ได้ส่งผลให้ท่านบรรลุนิพพานเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาตามแต่บุญบารมีของแต่ละท่าน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธองค์ได้ทรงวางหลักปฏิบัติของอุบาสกไว้ เรียกว่าอุบาสกธรรม ๕ และอุบาสกธรรม ๘ เพื่อให้ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นอุบาสกได้ยึดถือปฏิบัติและยังมีคุณธรรมที่พิเศษที่มีอยู่ในตัวของอุบาสกอันเป็นคุณธรรมเฉพาะตัวของแต่ละท่าน

การบรรลุนิพพานของคฤหัสถ์ ตั้งแต่โศคบ้านถึงอนาคามีนั้น คฤหัสถ์ย่อมปฏิญาณตนเป็นอุบาสกผู้อยู่ใกล้พระรัตนตรัยรับเอาไตรสรณะคมน์เป็นที่พึ่งตลอดชีวิตของการครองเรือนอยู่แล้ว ดังนั้นผู้ที่ปฏิญาณตนว่าเป็นอุบาสก เมื่อเข้าถึงธรรมแล้วย่อมมีใจหนักแน่นในอันที่จะปฏิบัติเพื่อให้บรรลุนิพพานที่สูงขึ้นไปอีก คฤหัสถ์ที่เป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนาครั้งพุทธกาล ได้บรรลุนิพพานด้วยวิธีการลำดับรับฟัง มีหลักในการปฏิบัติคือฟังโดยตั้งใจมีสติสมาธิพิจารณาหลักธรรมนั้น หลักธรรมที่มาสืบสนับสนุนให้ท่านเหล่านั้นได้บรรลุผลเหล่านี้ก็คือหลักปฏิบัติของอุบาสกทั้ง ๕ คือมีศรัทธา มีศีลเป็นต้น และการที่เป็นคฤหัสถ์นั้นการบรรลุนิพพานก็เหมือนกับการบรรลุของภิกษุในพระพุทธศาสนาไม่ต่างกันเลยคำว่าบรรลุนิพพานก็คือจิตหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสนั่นเอง ซึ่งการบรรลุก็เป็นขั้นๆขึ้นไป แตกต่างเฉพาะอรรถภาพ และอรรถภาพของอุบาสกผู้บรรลุนิพพานแล้วยังๆขึ้นไปนั้นถ้าเป็นคฤหัสถ์ ได้บรรลุอรหัตผลแล้วย่อมมีคติเป็น ๒ คือบวชเป็นภิกษุ หรือไม่ก็ต้องนิพพานในวันนั้น